

Ewa Kubejko-Polańska

Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna im. ks. B. Markiewicza w Jarosławiu

WIELKOŚĆ, STRUKTURA ORAZ STOPIEŃ DYWERSYFIKACJI BAZY EKONOMICZNEJ MAŁYCH MIAST MONOFUNKCYJNYCH WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

Wprowadzenie

Przed przemianą systemu gospodarczego w Polsce wyznacznikiem rozwoju wielu miast był przemysł, który stanowił podstawową ich bazę ekonomiczną. Jednakże, jak podkreśla Z. Ziolo, na przełomie XX i XXI wieku nowe wyzwania cywilizacyjne zmieniły uwarunkowania rozwoju przemysłu począwszy od skali globalnej po regionalną. Miało to wpływ zarówno na zmianę jego funkcji w rozwoju gospodarczym, jak i na konieczność przebudowy dotychczasowych struktur branżowych. Przejście z industrialnej fazy rozwoju poprzez fazę post-industrialną do informacyjnej wpłynęło w zasadniczym stopniu na konieczność zmiany bazy ekonomicznej, mającej podstawowe znaczenie dla rozwoju poszczególnych obszarów¹.

Prezentowane opracowanie przedstawia zmiany wielkości, struktury oraz stopnia dywersyfikacji bazy ekonomicznej na tle zmian całkowitej liczby pracujących (wraz z pracującymi w mikrofirmach) w siedmiu małych miastach monofunkcyjnych województwa podkarpackiego w latach 1999-2009. Za małe miasta monofunkcyjne przyjęto te ośrodki, które przed 1989 rokiem były wyspecjalizowanymi miastami przemysłowymi (lub których rozwój oparty był w głównej mierze na jednym dużym zakładzie przemysłowym), natomiast ich liczba lud-

¹ Z. Ziolo: Problematyka badawcza efektów restrukturyzacji polskiej przestrzeni przemysłowej. W: Efekty restrukturyzacji polskiej przestrzeni przemysłowej. Red. Z. Ziolo, T. Rachwał. Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Warszawa-Kraków 2006, nr 9, s. 11.

ności w 2009 roku nie przekraczała 20 tys. mieszkańców. Zaliczono do nich: Nową Dębę, Sędziszów Małopolski, Nową Sarzynę, Jedlicze, Zagórz, Rymanów oraz Kańczugę.

W celu ukazania aktualnego stanu bazy ekonomicznej oraz kierunków jej przekształceń w latach 1999-2009 określono podstawowe jej charakterystyki w ujęciu dynamicznym, tj. wielkość, strukturę oraz stopień dywersyfikacji. Dla uzyskania porównywalności danych z 1999 i 2009 roku zatrudnienie w poszczególnych gałęziach gospodarki w Polsce przedstawione zostało w układzie sekcji PKD 2004².

Do określenia wielkości i struktury bazy ekonomicznej zastosowano jedną z tzw. pośrednich metod pomiaru – metodę wskaźnika nadwyżki pracowników. Wybór tej metody podyktowany był możliwością dostarczenia przy jej zastosowaniu podstaw do badań porównawczych w zakresie bazy ekonomicznej poszczególnych małych ośrodków monofunkcyjnych województwa podkarpackiego. W tym celu użyto klasycznego wskaźnika nadwyżki pracowników H. Hoyta, który umożliwia pomiar bezwzględnej liczby pracowników sektora egzogenicznego³. Natomiast stopień zróżnicowania (monofunkcyjności) bazy ekonomicznej, a tym samym uzależnienia miast od poszczególnych aktywności gospodarczych, ukazano wykorzystując wskaźnik dywersyfikacji bazy ekonomicznej E. Amemiya⁴.

Kolejnym etapem analizy przemian gospodarczych w obszarze małych miast monofunkcyjnych województwa podkarpackiego było rozpoznanie ich współczesnego charakteru funkcjonalnego. Określenie potencjału i funkcji gospodarczych miast oparto na założeniu, iż „[...] na egzystencję miasta składają się różne działy życia gospodarczego i społecznego, które dostarczają rozma-

² W obliczeniach zastosowano klasyfikację 13-elementową, tj. 10 poszczególnych sekcji oraz 3 zagregowane grupy: A – rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo + B – rybactwo, C – górnictwo + E – wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, wodę, D – przetwórstwo przemysłowe, F – budownictwo, G – handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, motocykli oraz artykułów użytku osobistego i domowego, H – hotele i restauracje, I – transport, gospodarka magazynowa i łączność, J – pośrednictwo finansowe, K – obsługa nieruchomości, wynajem i usługi związane z prowadzeniem działalności gospodarczej, L – administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe ubezpieczenia społeczne i powszechne ubezpieczenie zdrowotne, M – edukacja, N – ochrona zdrowia i pomoc społeczna, O – działalność usługowa komunalna, społeczna i indywidualna, pozostała + P – gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników + Q – organizacje i zespoły eksterytorialne.

³ H. Hoyt: *The Economic Status of the New York Metropolitan Region in 1944*. New York 1944, s. 91; M. Jerczyński: *Metody pośrednie identyfikacji i pomiaru bazy ekonomicznej miast*. Prace Geograficzne IG PAN, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971, nr 87, s. 128-129.

⁴ M. Jerczyński: *Zagadnienia specjalizacji bazy ekonomicznej większych miast w Polsce*. W: *Studia nad strukturą funkcjonalną miast*. Prace Geograficzne IG PAN, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973, nr 97, s. 74-83.

itych zajęć ludności, na podstawie których można określić funkcje miasta⁵. Zatem typologię funkcjonalną siedmiu małych miast monofunkcyjnych województwa podkarpackiego dla lat 1999 i 2009 przeprowadzono w myśl teorii bazy ekonomicznej zakładającej podział zawodowo-czynnej ludności miasta na grupę egzo- i endogeniczną, z zastosowaniem klasycznego podejścia do wyróżnienia funkcji dominujących miast, tj. podziału bazy ekonomicznej na podstawowe sektory pozarolniczej działalności gospodarczej⁶.

Tabela 1

Całkowita liczba pracujących w małych miastach monofunkcyjnych województwa podkarpackiego w 1999 i 2009 roku według sekcji PKD 2004

Lp.	Miasto	Rok	Pracujący w 1999 i 2009 roku ogółem (łącznie z mikrofirmami, według sekcji PKD 2004)													Razem
			(A+B)	C+E	D	F	G	H	I	J	K	L	M	N	(O+P+Q)	
1	Jedlicze	1999	10	177	1416	446	266	14	90	41	103	110	164	83	71	2990
		2009	18	0	1005	201	344	21	114	34	148	109	158	89	152	2392
2	Kańczuga	1999	44	20	732	11	155	7	17	14	18	57	113	47	27	1263
		2009	19	27	671	28	239	20	27	14	27	40	143	34	29	1316
3	Nowa Dęba	1999	6	133	1482	260	546	20	103	99	79	122	256	633	136	3874
		2009	20	171	1590	112	420	96	105	42	175	123	296	514	80	3741
4	Nowa Sarzyna	1999	17	152	1592	554	358	11	58	29	158	80	163	214	42	3428
		2009	0	104	1224	240	294	26	26	23	175	45	208	194	62	2621
5	Rymanów	1999	44	76	580	110	198	9	49	30	39	32	106	102	73	1450
		2009	21	8	627	75	260	30	44	33	62	47	107	238	82	1633
6	Sędziszów Młp.	1999	4	121	3115	56	406	31	207	45	68	167	198	154	118	4689
		2009	14	112	1937	82	638	37	313	45	355	176	273	179	78	4240
7	Zagórz	1999	12	54	633	19	141	14	337	11	25	65	80	52	30	1473
		2009	17	27	879	34	191	24	392	9	64	56	89	38	32	1851

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

⁵ A. Harańczyk: Analiza funkcjonalna miast Polski. Zeszyty Naukowe. AE, Kraków 1992, nr 367, s. 160.

⁶ M. Jerczyński: Zagadnienia specjalizacji bazy ekonomicznej..., op. cit., s. 30-31; K. Gwosdz, M. Ciechowski, G. Micek: Funkcje i baza ekonomiczna ośrodków miejskich w tym stopień jej dywersyfikacji, s. 130. Pełna wersja raportu: Badanie funkcji, potencjałów i trendów rozwojowych miast w województwie małopolskim. Red. B. Domański, A. Noworól. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Instytut Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. <http://www.politykarozwoju.obserwatoria.malopolska.pl/CmsContent.mvc/NewsDetails/8/197> (30.11.2011).

Tabela 2

Całkowita liczba pracujących według sektorów gospodarki w małych miastach monofunkcyjnych województwa podkarpackiego w 1999 i 2009 roku

Lp.	Miasto	Rok	Sektor przemysłowy (C,D,E,F)	Usługi rynkowe (G,H,I,J,K,O,P,Q)	Usługi nierynkowe (L,M,N)	Razem pozarolnicze*
1	Jedlicze	1999	2038	585	357	2980
		2009	1206	812	356	2374
2	Kańczuga	1999	763	239	217	1219
		2009	726	355	217	1297
3	Nowa Dęba	1999	1875	982	1010	3868
		2009	1872	917	932	3721
4	Nowa Sarzyna	1999	2298	656	457	3411
		2009	1568	606	448	2621
5	Rymanów	1999	767	399	241	1406
		2009	710	509	392	1612
6	Sędziszów Młp.	1999	3292	874	519	4685
		2009	2131	1466	628	4226
7	Zagórz	1999	706	558	197	1461
		2009	941	711	183	1834

*Bez pracujących w rolnictwie indywidualnym.

Źródło: Ibid.

Obliczenia wielkości, struktury oraz stopnia dywersyfikacji bazy ekonomicznej na tle zmian całkowitej liczby pracujących w objętych analizą miastach monofunkcyjnych województwa podkarpackiego w latach 1999-2009 oparte zostały na danych statystycznych zakupionych od Głównego Urzędu Statystycznego. Podstawą obliczeń były dane dotyczące całkowitej liczby pracujących w danym mieście (według poszczególnych sekcji działalności gospodarczych), czyli łącznie z pracującymi w podmiotach zatrudniających do 9 osób. Z uwagi na fakt, iż na poziomie poszczególnych miast dane nie są dostępne, konieczne było ich oszacowanie (tabele 1 i 2)⁷.

⁷ Oszacowanie wielkości zatrudnienia w mikrofirmach według sekcji PKD 2004 za 1999 i 2009 rok opierało się na rozumowaniu: „Z badań reprezentatywnych dostępna jest całkowita liczba pracujących osób w województwie (łącznie z podmiotami o liczbie pracujących do 9 osób). Różnica pomiędzy tą wartością, a wartością liczby pracujących udostępnionych przez GUS na poziomie powiatów i gmin województwa (w tym miast) – które nie obejmują podmiotów do 9 pracujących – jest szukaną wartością. Wartość ta wymaga dezagregacji na poziom miast i gmin. Dezagregacja ta została przeprowadzona w oparciu o znaną liczbę firm zarejestrowanych w REGON w GE=1 w każdej jednostce terytorialnej (podmioty do 9 osób) i znaną przeciętną liczbę pracujących w tej grupie wielkościowej firm w danej gałęzi gospodarki w Polsce. Ponieważ REGON zawiera wiele firm nieaktywnych, liczba firm w każdej gałęzi

1. Wielkość i struktura bazy ekonomicznej małych miast monofunkcyjnych województwa podkarpackiego w latach 1999-2009

Dzięki określeniu bezwzględnej wielkości nadwyżki pracowników w każdym z rodzajów działalności w danym mieście, możliwe jest dokonanie oceny ich rynku pracy w określonych dziedzinach. Natomiast ogólna wielkość bazy ekonomicznej pozwala na określenie potencjału gospodarczego poszczególnych miast i ich roli jaką spełniają na rzecz otoczenia. Jednakże jak wielokrotnie podkreślano w literaturze⁸, interpretacja wyników sumarycznej wielkości zatrudnienia w działalnościach egzogenicznych (wielkość bazy ekonomicznej miasta) nie jest jednoznaczna z sukcesem lokalnym lub brakiem zjawiska bezrobocia w danym mieście. Wynika to z faktu, iż znaczne nadwyżki pracujących w określonego rodzaju działalności gospodarczej występują często w ośrodkach wybitnie monofunkcyjnych, natomiast inne rodzaje działalności na ich obszarze mogą mieć charakter silnie deficytowy (tabele 3 i 4).

W przypadku małych miast monofunkcyjnych województwa podkarpackiego, nadwyżka pracowników w 1999 roku mieściła się w przedziale od 2279 osób dla Sędziszowa Małopolskiego do 558 osób dla Kańczugi, natomiast w 2009 roku od 1300 osób w Nowej Dębie do 501 w Kańczudze. Najistotniejszym jednak, z punktu widzenia celu podjętych badań, elementem niniejszej analizy jest próba określenia głębokości zmian, jakie zaszły w strukturze sektora egzogenicznego poszczególnych miast monofunkcyjnych województwa podkarpackiego (tabele 5 i 6). Obliczone wartości wskaźników dynamiki (dla lat 1999-2009) o podstawie stałej w 1999 roku wskazują, że istotne zmiany wielkości sektora egzogenicznego w większości przypadków korelowały z dynamiką zmian wielkości bezwzględnej liczby pracujących. Wzrost sektora egzogenicznego przy wzroście całkowitej liczby pracujących w działalnościach pozarolniczych wystąpił jedynie w Zagórzcu i Rymanowie. Natomiast w Nowej Dębie, Nowej Sarzynie, Jedliczach i Sędziszowie Małopolskim ogólny spadek całkowitej liczby pracujących w działalnościach pozarolniczych wiązał się ze spadkiem ogólnej wielkości bazy ekonomicznej. Wyjątek w tej kwestii stanowiła Kańczuga, gdzie spadek bezwzględnej wielkości sektora egzogenicznego odnotowano pomimo wzrostu ogólnej liczby pracujących w mieście.

cd. przypis 7

została zweryfikowana w oparciu o wskaźniki przeżywalności, które również dostępne są z badań GUS", za: K. Gwosdz, M. Ciechowski, G. Micek: Op. cit., s. 20.

⁸ M. Jerczyński: Zagadnienia specjalizacji bazy ekonomicznej..., op. cit., s. 128-130; D. Sokółski: Baza ekonomiczna większych miast w Polsce w okresie transformacji systemowej. Przegląd Geograficzny. Polska Akademia Nauk, Warszawa 2008, s. 248; K. Gwosdz, M. Ciechowski, G. Micek: Op. cit., s. 124.

Tabela 3

Wielkość bazy ekonomicznej małych miast monofunkcyjnych województwa podkarpackiego w 1999 i 2009 roku według sektorów gospodarki i sekcji PKD 2004

Lp.	Miasto	Rok	Sektor egzogeniczny w 1999 i 2009 roku (obliczony metodą nadwyżki pracowników)													Usługi rynkowe G,H,I, J,K,O, P,Q	Usługi nierynkowe L,M,N	RAZEM (wszystkie sekcje PKD)	
			A +B	C,E	D	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O+P +Q				Sektor przemysłowy C,D, E,F
1	Nowa Dęba	2009	0	66	902	0	0	21	0	0	0	0	5	306	0	968	21	312	1 300
		1999	0	9	760	34	29	0	0	3	0	14	31	394	40	803	71	439	1313
2	Sędziszów Młp.	2009	0	0	1157	0	0	0	62	0	0	0	0	0	0	1157	62	-	1 218
		1999	0	0	2242	0	0	0	0	0	0	36	0	0	2	2242	2	36	2279
3	Nowa Sarzyna	2009	0	30	739	68	0	0	0	0	0	0	4	48	0	837	-	52	890
		1999	0	42	953	354	0	0	0	0	0	0	0	3	0	1349	0	3	1352
4	Zagórz	2009	0	0	541	0	0	0	283	0	0	0	0	0	0	541	283	-	823
		1999	0	6	359	0	0	0	259	0	0	24	0	0	0	365	259	24	647
5	Jedlicze	2009	0	0	567	45	0	0	0	0	0	1	0	0	82	612	82	1	694
		1999	0	81	859	271	0	0	0	0	0	26	0	0	0	1211	0	26	1237
6	Rymanów	2009	0	0	330	0	0	0	0	0	0	0	0	148	34	330	34	148	512
		1999	0	29	310	26	5	0	0	0	0	22	13	37	365	42	365	35	443
7	Kańczuga	2009	0	0	431	0	28	0	0	0	0	0	42	0	0	431	28	42	501
		1999	0	0	497	0	0	0	0	0	0	22	40	0	0	497	0	62	558

Uwaga! Kolejność miast w tabeli: odzwierciedla malejąco wielkość bazy ekonomicznej w 2009 roku.

Źródło: Ibid.

Tabela 4

Struktura bazy ekonomicznej małych miast monofunkcyjnych województwa podkarpackiego w 1999 i 2009 roku według sekcji PKD 2004

Lp.	Miasto	Rok	Sektor egzogeniczny w 1999 i 2009 roku (obliczony metodą nadwyżki pracowników)														RAZEM (wszystkie sekcje PKD)
			A+B	C,E	D	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O+P+Q		
1	Nowa Dęba	2009	0,00	5,07	69,38	0,00	0,00	1,58	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,40	23,57	0,00	100,00
		1999	0,00	0,66	57,88	2,61	2,18	0,00	0,00	0,22	0,00	1,03	2,40	29,98	3,03	100,00	
2	Sędziszów Młp.	2009	0,00	0,00	94,93	0,00	0,00	0,00	5,07	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	100,00
		1999	0,00	0,00	98,36	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,57	0,00	0,00	0,07	100,00		
3	Nowa Sarzyna	2009	0,00	3,38	83,09	7,66	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,42	5,44	0,00	100,00		
		1999	0,00	3,08	70,50	26,21	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,20	0,00	0,00	100,00		
4	Zagórz	2009	0,00	0,00	65,66	0,00	0,00	0,00	34,34	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	100,00	
		1999	0,00	0,99	55,38	0,00	0,00	0,00	39,95	0,00	0,00	3,68	0,00	0,00	0,00	100,00	
5	Jedlicze	2009	0,00	0,00	81,63	6,45	0,00	0,00	0,00	0,00	0,11	0,00	0,00	11,81	0,00	100,00	
		1999	0,00	6,51	69,45	21,91	0,00	0,00	0,00	0,00	2,13	0,00	0,00	0,00	0,00	100,00	
6	Rymanów	2009	0,00	0,00	64,37	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	28,93	6,70	100,00	
		1999	0,00	6,65	70,06	5,80	1,12	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	5,02	2,95	8,41	100,00	
7	Kańczuga	2009	0,00	0,00	86,06	0,00	5,61	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	8,33	0,00	0,00	100,00	
		1999	0,00	0,00	88,96	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	3,89	7,14	0,00	0,00	0,00	100,00	

Uwaga! Kolejność miast w tabeli odzwierciedla malejąco wielkość bazy ekonomicznej w 2009 roku.

Źródło: Ibid.

Tabela 5

Wskaźnik dynamiki wielkości bazy ekonomicznej i całkowitej liczby pracujących w małych miastach monofunkcyjnych województwa podkarpackiego w latach 1999-2009 (1999 = 100)

Lp.	Miasto	Pracujący w działalnościach pozarolniczych			Sektor egzogeniczny		
		1999	2009	wskaźnik dynamiki 1999 = 100	1999	2009	wskaźnik dynamiki 1999 = 100
1	Zagórz	1461	1834	126	647	823	127
2	Rymanów	1406	1612	115	443	512	116
3	Nowa Dęba	3868	3721	96	1313	1300	99
4	Kańczuga	1219	1297	106	558	501	90
5	Nowa Sarzyna	3411	2621	77	1352	890	66
6	Jedlicze	2980	2374	80	1237	694	56
7	Sędziszów Młp.	4685	4226	90	2279	1218	53

Źródło: Ibid.

Tabela 6

Zmiany wielkości bazy ekonomicznej w relacji do zmian całkowitej liczby pracujących w małych miastach monofunkcyjnych województwa podkarpackiego w latach 1999-2009 (1999 = 100)

Pracujący ogółem \ Baza ekonomiczna	Spadek (wskaźnik dynamiki poniżej 95)	Bez zmian (wskaźnik dynamiki 95-105)	Wzrost (wskaźnik dynamiki powyżej 105)
Spadek (wskaźnik dynamiki poniżej 95)	Jedlicze, Nowa Sarzyna, Sędziszów Małopolski		Kańczuga
Bez zmian (wskaźnik dynamiki 95-105)		Nowa Dęba	
Wzrost (wskaźnik dynamiki powyżej 105)			Zagórz, Rymanów

Źródło: Ibid.

Zatem w ciągu 10 lat, tj. od 1999 do 2009 roku, do zmniejszenia się wielkości bazy ekonomicznej doszło w pięciu z siedmiu małych miast monofunkcyjnych województwa podkarpackiego. Jednakże, jak podkreśla D. Sokołowski, należy pamiętać, iż przyczyny ograniczenia sektora egzogenicznego mogą być dwie. Pierwszą jest spadek całkowitego zatrudnienia w mieście, wiążący się naj-

częściej ze zjawiskiem wzrostu bezrobocia (Nowa Dęba, Nowa Sarzyna, Jedlicze, Sędziszów Małopolski). Drugim powodem spadku wielkości bazy ekonomicznej jest wzrost udziału składnika endogenicznego w mieście (Kańczuga). Może być on jednak zarówno przejawem wzrostu zamożności znacznej części społeczeństwa, jak i zwiększeniem się bezrobocia, gdyż „[...] zwykle bezrobotni zaliczani są umownie do grupy endogenicznej”⁹.

Cechą charakterystyczną przemian w obszarze struktury bazy ekonomicznej (rozpatrywanej według sektorów gospodarki narodowej) pięciu z siedmiu małych miast monofunkcyjnych województwa podkarpackiego, jest ubytek wielkości zatrudnienia egzogenicznego w sektorze przemysłowym na rzecz sektora: usług rynkowych – w Sędziszowie Małopolskim, Jedliczach, Kańczudze, usług nierynkowych – w Nowej Sarzynie i Rymanowie. W pozostałych dwóch miastach, tj. w Nowej Dębie i Zagórze, w latach 1999-2009 w ogólnej strukturze sektora egzogenicznego nastąpił względny przyrost w obszarze przemysłowych działalności gospodarczych (tabela 7, rys. 1 i 2).

Tabela 7

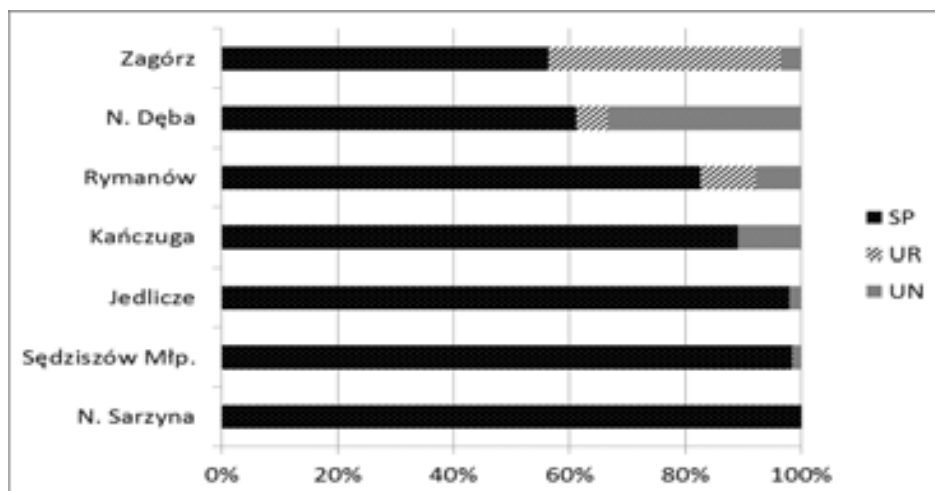
Zmiana struktury bazy ekonomicznej małych miast monofunkcyjnych województwa podkarpackiego w latach 1999-2009 według sektorów gospodarki

Lp.	Miasto	Struktura bazy ekonomicznej								
		1999			2009			Zmiana 1999-2009		
		SP	UR	UN	SP	UR	UN	SP	UR	UN
1	Nowa Sarzyna	99,80	0,00	0,20	94,14	0,00	5,86	-5,66	0,00	5,66
2	Sędziszów Małopolski	98,36	0,07	1,57	94,93	5,07	0,00	-3,43	5,00	-1,57
3	Jedlicze	97,87	0,00	2,13	88,08	11,81	0,11	-9,79	11,81	-2,02
4	Kańczuga	88,96	0,00	11,04	86,06	5,61	8,33	-2,91	5,61	-2,70
5	Rymanów	82,51	9,52	7,97	64,37	6,70	28,93	-18,14	-2,82	20,96
6	Nowa Dęba	61,15	5,44	33,41	74,45	1,58	23,97	13,30	-3,86	-9,44
7	Zagórz	56,38	39,95	3,68	65,66	34,34	0,00	9,29	-5,61	-3,68

Uwaga! SP – sektor przemysłowy, UR – usługi rynkowe, UN – usługi nierynkowe.

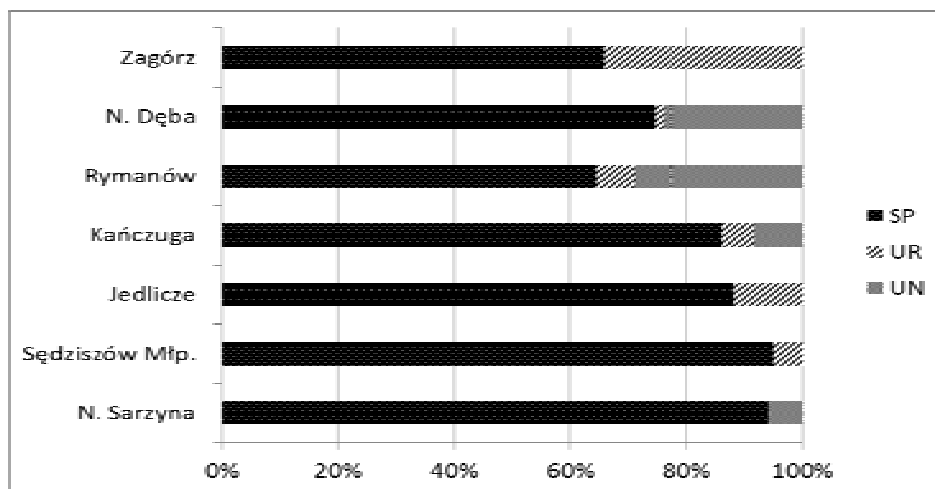
Źródło: Ibid.

⁹ D. Sokołowski: Op. cit., s. 252.

Rys. 1. Struktura bazy ekonomicznej małych miast monofunkcyjnych województwa podkarpackiego w 1999 roku według sektorów gospodarki narodowej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rys. 2. Struktura bazy ekonomicznej małych miast monofunkcyjnych województwa podkarpackiego w 2009 roku według sektorów gospodarki narodowej

Źródło: Ibid.

Biorąc pod uwagę wielkość bazy ekonomicznej poszczególnych małych ośrodków monofunkcyjnych (wyrażoną liczbą nadwyżki pracowników), największy absolutny spadek w sektorze przemysłowym wystąpił w: Sędziszowie Małopolskim (o 1085 osób), Jedliczach (o 599 osób) i Nowej Sarzynie (o 512 osób), natomiast wzrost w Zagórzcu (o 176 osób) i Nowej Dębie (o 163 osoby).

2. Dywersyfikacja bazy ekonomicznej małych ośrodków monofunkcyjnych województwa podkarpackiego w latach 1999-2009

Kolejnym etapem podjętych badań było poznanie stopnia zróżnicowania (monofunkcyjności) bazy ekonomicznej, a tym samym uzależnienia miast od poszczególnych aktywności gospodarczych. W tym celu wykorzystano wskaźnik dywersyfikacji bazy ekonomicznej E.C. Amemiya (η). Teoretycznie maksymalna różnorodność struktury bazy ekonomicznej w danym ośrodku występuje wtedy, gdy wszystkie rodzaje działalności w mieście mają takie same proporcje zatrudnionych. Wówczas obliczona wartość wskaźnika dywersyfikacji bazy ekonomicznej η wynosi 0. Natomiast $\eta = 1$, gdy w danym mieście ma miejsce całkowita koncentracja zatrudnienia w jednej tylko dziedzinie. W celu łatwiejszego posługiwania się wyliczonymi wartościami wskaźnika dywersyfikacji bazy ekonomicznej zamieniono je na liczby całkowite ($0 \leq \eta \leq 100$), co niezmiennie oznacza, że im wyższe wartości wskaźnika, tym bardziej jednorodna jest struktura badanego miasta¹⁰.

W niniejszym opracowaniu przyjęto następującą klasyfikację stopnia zróżnicowania bazy ekonomicznej poszczególnych miast monofunkcyjnych Regionu Wschodniego:

- bardzo niski $\eta \geq 60$,
- niski $60 > \eta \geq 30$,
- średni $30 > \eta \geq 15$,
- wysoki $\eta < 15$ ¹¹.

¹⁰M. Jerczyński: Zagadnienia specjalizacji bazy ekonomicznej..., op. cit., s. 74-83.

¹¹D. Sokołowski: Op. cit., t. 80, z. 2, s. 255.

Tabela 8

Stopień dywersyfikacji bazy ekonomicznej małych miast monofunkcyjnych województwa podkarpackiego w 1999 i 2009 roku

Lp.	Miasto	Wskaźnik 1999	Stopień	Wskaźnik 2009	Stopień	Zmiana 1999-2009
1	Sędziszów Młp.	96,50	b. niski	87,50	b. niski	-9,00
2	Kańczuga	78,12	b. niski	67,66	b. niski	-10,46
3	Nowa Sarzyna	53,06	niski	67,55	b. niski	14,48
4	Jedlicze	49,63	niski	62,49	b. niski	12,85
5	Zagórz	42,34	niski	49,15	niski	6,81
6	Nowa Dęba	38,00	niski	48,64	niski	10,63
7	Rymanów	46,83	niski	42,53	niski	-4,29

Źródło: Ibid.

Pomimo iż przedstawione w tabeli 8 dane ilustrują wysoką rozpiętość w stopniu zróżnicowania struktury grupy egzogenicznej (w obydwu przekrojach czasowych), dla wszystkich miast jest on niski lub bardzo niski. Zarówno w 1999, jak i w 2009 roku największym uzależnieniem od działalności sektora przemysłowego charakteryzowały się Sędziszów Małopolski ($\eta = 96,50$ dla 1999 roku oraz $87,50$ dla 2009 roku) i Kańczuga ($\eta = 78,12$ dla 1999 roku oraz $67,66$ dla 2009). Jednocześnie w przypadku tych dwóch miast od 1999 do 2009 roku zaobserwowano największe zmiany. Postępowały one w kierunku wzrostu dywersyfikacji bazy ekonomicznej – zarówno w jednym, jak i drugim przypadku powodowanej wzrostem znaczenia sektora usług rynkowych. Wzrost zróżnicowania sektora egzogenicznego w analizowanym okresie od 1999 do 2009 roku nastąpił również w Rymanowie. Jednakże, jak wskazuje analiza przemian struktury bazy ekonomicznej tego miasta, warunkowane było to znacznym zwiększeniem znaczenia sektora usług nierynkowych. Należy jednak bezwzględnie podkreślić, iż wzrost stopnia dywersyfikacji bazy ekonomicznej może być spowodowany zarówno zjawiskiem pozytywnym (rozwojem nowych branż), jak i dużym zmniejszeniem się aktywności dotychczas dominujących działalności eksportowych poszczególnych ośrodków, którym nie towarzyszy rozwój innych sektorów gospodarki.

Niskim zróżnicowaniem nadwyżki pracowników sektora egzogenicznego w poszczególnych branżach gospodarki w 1999 roku charakteryzowało się łącznie pięć spośród analizowanych miast. We wszystkich (poza wspomnianym powyżej Rymanowem), tj. w Nowej Sarzynie, Jedliczach, Zagórz oraz Nowej Dębie zaistniałe do 2009 roku zmiany ewoluowały w kierunku większej specjalizacji bazy ekonomicznej. Tym samym można wnioskować, iż ich uzależnienie od dominujących działalności egzogenicznych uległo jeszcze większemu pogłębieniu.

3. Typologia funkcjonalna małych miast monokultury przemysłowej w województwie podkarpackim dla 1999 i 2009 roku

Typologię funkcjonalną małych miast województwa podkarpackiego (stanowiących przed 1989 rokiem monofunkcyjne ośrodki przemysłowe) dla 1999 i 2009 roku przeprowadzono w myśl teorii bazy ekonomicznej, zakładającej podział zawodowo-czynnej ludności miasta na grupę egzo- i endogeniczną, który należy do najważniejszych klasyfikacji¹². Do określenia funkcji dominującej poszczególnych miast zastosowano klasyczne podejście zakładające podział bazy ekonomicznej na dwa podstawowe sektory – usługowy i przemysłowy (podział I stopnia)¹³. Następnie w ramach tych ogólnych działów pozarolniczej działalności gospodarczej, dokonano typologii ze względu na specjalizacje (podział II stopnia)¹⁴.

W związku z powyższym wyróżniono następujące klasy (według sekcji PKD 2004):

I stopnia:

- U** – ośrodki usługowe, gdzie ponad 50% pracujących w działalności pozarolniczej sektora egzogenicznego stanowią pracownicy sfery usług,
- P** – ośrodki przemysłowe, gdzie ponad 50% pracujących w działalności pozarolniczych sektora egzogenicznego stanowią pracownicy przemysłu i budownictwa.

II stopnia:

- U_R** – ośrodki usług rynkowych, gdzie ponad 50% pracujących w działalnościach pozarolniczych sektora egzogenicznego stanowią pracownicy sekcji G-K oraz O, P, Q,
- U_N** – ośrodki usług nierynkowych, gdzie ponad 50% pracujących w działalnościach pozarolniczych sektora egzogenicznego stanowią pracownicy sekcji L, M, N,
- P_P** – ośrodki przemysłu przetwórczego, gdzie ponad 50% pracujących w działalnościach pozarolniczych sektora egzogenicznego stanowią pracownicy sekcji D,
- P_{GE}** – ośrodki górnicze i sektora energetycznego, gdzie ponad 50% pracujących w działalnościach pozarolniczych sektora egzogenicznego stanowią pracownicy sekcji C i E,

¹² A. Harańczyk: Op. cit., s. 161.

¹³ M. Jerczyński: Zagadnienia specjalizacji bazy ekonomicznej..., op. cit., s. 66-67.

¹⁴ K. Gwosdz, M. Ciechowski, G. Micek: Op. cit., s. 130.

P_B – ośrodki sektora budowlanego, gdzie ponad 50% pracujących w działalnościach pozarolniczych sektora egzogenicznego stanowią pracownicy sekcji F.

Spośród siedmiu miast województwa podkarpackiego, dla których przeprowadzono typologię funkcjonalną ze względu na wielkość zatrudnienia egzogenicznego otrzymanego metodą nadwyżki pracowników w 1999 i 2009 roku, w ciągu tych 10 lat w żadnym nie nastąpiła ani zmiana funkcji dominującej (z przemysłowej na usługową), ani zmiana specjalizacji. Wszystkie objęte analizą ośrodki kontynuowały przemysłowy kierunek dominacji funkcjonalnej. Zauważyć należy jednak, iż miasta te ze względu na zmiany jakie zaszły w latach 1999-2009 (w udziale zatrudnienia egzogenicznego w dominujących branżach przemysłowych), można podzielić na dwie grupy. Pierwszą stanowią: Nowa Dęba, Nowa Sarzyna, Zagórz i Jedlicze, które umocniły swoją funkcję przemysłową ze specjalizacją w przemyśle przetwórczym, drugą: Sędziszów Małopolski, Rymanów i Kańczuga, gdzie odnotowano spadek udziału funkcji dominującej w odniesieniu do 1999 roku (tabele 9 i 10).

Tabela 9

Typologia funkcjonalna I i II stopnia dla małych miast monokultury przemysłowej województwa podkarpackiego w 1999 i 2009 roku

Lp.	Miasto	Rok	Funkcja dominująca (I stopień)	Specjalizacja pow. 50% (II stopień)	Dru ga specjalizacja pow. 25% (II stopień)
1	Nowa Dęba	2009	P 74,45	PP 69.38	UN 27.97
		1999	P 61,15	PP 57.88	UN 33.41
2	Sędziszów Małopolski	2009	P 94,93	PP 94.93	–
		1999	P 98,36	PP 98.36	–
3	Nowa Sarzyna	2009	P 94,14	PP83.09	–
		1999	P 99,80	PP 70.50	PB 26.21
4	Zagórz	2009	P 65,66	PP 65.66	–
		1999	P 56,38	PP 55.38	UR 39.95
5	Jedlicze	2009	P 88,08	PP 81.63	–
		1999	P 97,87	PP 69.45	–
6	Rymanów	2009	P 64,37	PP 64.37	UN 28.93
		1999	P 82,51	PP 70.06	–
7	Kańczuga	2009	P 86,06	PP 86.06	–
		1999	P 88,96	PP 88.96	–

Źródło: Ibid.

Tabela 10

Typologia funkcjonalna I i II stopnia dla małych miast monokultury przemysłowej województwa podkarpackiego w 1999 i 2009 roku

1999					2009				
P			U		P			U	
P _P	P _{GE}	P _B	U _R	U _N	P _P	P _{GE}	P _B	U _R	U _N
Nowa Dęba					Nowa Dęba ↑				
Sędziszów Małopolski					Sędziszów Małopolski ↓				
Nowa Sarzyna					Nowa Sarzyna ↑				
Zagórz					Zagórz ↑				
Jedlicze					Jedlicze ↑				
Rymanów					Rymanów ↓				
Kańczuga					Kańczuga ↓				

↑↓ – wzrost lub spadek znaczenia danej specjalizacji w 2009 roku w stosunku do 1999 roku.

Źródło: Ibid.

Podsumowanie

Korzystne z punktu widzenia perspektyw rozwoju społeczno-gospodarczego małych miast monofunkcyjnych województwa podkarpackiego są te zmiany, które zmierzają w kierunku zwiększenia ich odporności na wahania koniunkturalne. Zatem w celu ograniczenia w przyszłości ryzyka związanego ze zbytym uzależnieniem małych miast monofunkcyjnych od dominującej branży lub zakładu przemysłowego koniecznym (długofalowym) celem rozwoju musi być dywersyfikacja ich gospodarki – czyli rozwój nowych (innych niż dotychczas dominujące) branż. Z przeprowadzonej w niniejszym opracowaniu analizy należy wnioskować, iż w małych miastach monofunkcyjnych województwa podkarpackiego przemiany te postępują bardzo powoli. Wynika to z ich względnie małej atrakcyjności inwestycyjnej w porównaniu z lepiej rozwiniętymi pod wieloma względami ośrodkami polifunkcyjnymi. Ponadto, społeczność miast monofunkcyjnych rzadziej podejmuje ryzyko prowadzenia własnej działalności gospodarczej, co w znacznym stopniu ogranicza rozbudowę sektora usług lokalnych. Ośrodki te posiadają jednak wiele zalet, które odpowiednio wykorzystane mogą przyciągać inwestorów i w znacznym stopniu ułatwić prowadzenie działalności gospodarczej. Zaliczyć do nich należy m.in. powszechność i dostępność kwalifikowanej siły roboczej czy też wiele możliwości zagospodarowania terenów i obiektów poprzemysłowych. Zatem w obszarze dalszych zainteresowań badawczych leży wielowymiarowa analiza uwarunkowań i czyn-

ników oraz barier mogących mieć decydujący wpływ na kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego oraz sukces restrukturyzacyjny gospodarki małych miast monofunkcyjnych województwa podkarpackiego.

Literatura

- Gwosdz K., Ciechowski M., Micek G.: Ekonomiczne podstawy funkcjonowania i rozwoju gospodarki miast. W: Badanie funkcji, potencjałów i trendów rozwojowych miast w województwie małopolskim. Red. B. Domański, A. Noworól. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Instytut Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. <http://www.politykarozwoju.obserwatoria.malopolska.pl/CmsContent.mvc/NewsDetails/8/197> (30.11.2011).
- Harańczyk A.: Analiza funkcjonalna miast Polski. Zeszyty Naukowe AE, Kraków 1992, nr 367.
- Hoyt H.: The Economic Status of the New York Metropolitan Region in 1944. New York 1944.
- Jerczyński M.: Metody pośrednie identyfikacji i pomiaru bazy ekonomicznej miast. Prace Geograficzne IG PAN. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971, nr 87.
- Jerczyński M.: Zagadnienia specjalizacji bazy ekonomicznej większych miast w Polsce. W: Studia nad strukturą funkcjonalną miast. Prace Geograficzne IG PAN. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973, nr 97.
- Sokołowski D.: Baza ekonomiczna większych miast w Polsce w okresie transformacji systemowej. Przegląd Geograficzny. Polska Akademia Nauk, Warszawa 2008, t. 80, z. 2.
- Ziolo Z.: Problematyka badawcza efektów restrukturyzacji polskiej przestrzeni przemysłowej. W: Efekty restrukturyzacji polskiej przestrzeni przemysłowej. Red. Z. Ziolo, T. Rachwał. Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Warszawa-Kraków 2006, nr 9.

SIZE, STRUCTURE AND DEGREE OF DIVERSIFICATION OF THE ECONOMIC BASE OF THE SMALL MONO-FUNCTIONAL TOWNS OF THE PODKARPACIE PROVINCE

Summary

The article presents the changes in size, structure and degree of diversification of the economic base in relation to the changes in the total number of working people (including employees of micro-businesses) in small mono-functional towns of the Pod-

karpackie Province in the years 1999-2009. The small mono-functional towns are assumed to be those which, before the transformation of the economic system in Poland, were specialized industrial towns with population in 2009 not exceeding 20 thousand. Pursuant to said assumptions, there was conducted an analysis of seven towns of the Podkarpackie Province: Nowa Dęba, Sędziszów Małopolski, Nowa Sarzyna, Jedlicze, Zagórz, Rymanów and Kańczuga. This allowed for determining of present-day functions of the previously mono-industrial towns.